Бородай И. С., *начальник отдела интеллектуальной собственности, маркетинга инноваций и аспирантуры, Институт разведения и генетики животных им. М. В. Зубця НААН (Украина, Чубинское), irinaboroday@online.ua*

Метод экспедиционного обследования животноводства в системе методологии зоотехнической науки

Автором освещены предпосылки становления экспедиционного метода в системе методологии зоотехнической науки во второй половине XIX – в начале XX ст. Обобщены результаты первых на территории Российской империи, наиболее масштабных обследований скота, их значение в становлении и развитии зоотехнической науки. Обоснована роль отечественных ученых в разработке метода экспедиционного обследования и его внедрении как одного из основных методов научных исследований в отрасли животноводства. Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно–функциональных и исторических методов, а также обширной базы источников, основу которой составляют архивные документы.

Ключевые слова: *животноводство, зоотехническая наука, экспедиционный метод, кормление, сельскохозяйственные животные, методология исследования.*

* * *

УДК 94(477+470.62/.67)(=161.2)“1923/1932”

Готкова Ю. С.
аспірантка, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), juliagotkova@ukr.net

УКРАЇНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНО–АДМІНІСТРАТИВНОГО АПАРАТУ В ПІВНІЧНО–КАВКАЗЬКОМУ КРАЇ (1923–1932 РР.)

Окреслено реалізацію українізації державно–адміністративного апарату на теренах Північно–Кавказького краю в хронологічній послідовності. Проаналізовано закони, резолюції, які ухвалювалися на користь переведення державного апарату на українську мову. Зазначено також про наради та комісії, які створювалися заради реалізації задекларованих завдань. Показано причину, за якою проведення українізації держапарату відбулося пізніше. Розглянуто настрої радянського партійного апарату щодо українського населення Північно–Кавказького краю та еволюцію його дій щодо українізації держапарату. Особливу увагу в статті приділено з'ясуванню як Москва, місцева влада Північно–Кавказького краю розглядали українське населення цього регіону та як керівництво УСРР реагувало на проведення політики українізації в сфері діловодства тут. Результати дослідження дали можливість зробити висновок щодо завдань, які ставило перед собою вище керівництво Москви в 1923–1932–х рр. щодо долі українського населення на теренах Північно–Кавказького краю.

Ключові слова: *українізація, українське населення, апарат, Північно–Кавказький край, УСРР, Москва.*

У 1923 р. проведений XII з'їзд РКП(б) взяв курс на надання рівних прав українському населенню національно розвиватися поряд з російським та іншими народами на теренах РСФРР, зокрема і на території Північно–Кавказького краю. Однак на практиці втілення відбулося значно пізніше й достатньо частково та вибірково, ось чому важливо простежити якість проведення українізації державного апарату в Північно–Кавказькому краї в 1923–1932 рр. Результати дослідження дадуть можливість зробити висновок відносно завдань, які ставила перед собою Москва в 1920–1930–х рр. щодо долі українського населення на теренах Північно–Кавказького краю.

У спогадах емігранта з Кубані М. Корсуня можна простежити настрої Москви щодо задоволення національних потреб українців на Північному Кавказі, однак щодо керівників місцевої влади та їх дій мова в даній праці не йдеться [3; 4]. Завдяки статті М. Малишева можна побачити як насправді проводилася українізація на Північному Кавказі [8]. В. Іванис, як М. Корсун та М. Малишев, теж був сучасником подій 1920–1930–х рр., і його праця “До проблеми Кавказу” теж є корисним джерелом, однак у ній відсутні напрацювання щодо ставлення станичних рад та Північно–Кавказького державного апарату до українського населення [2].

У загальному контексті проведення українізації на півдні Росії розглядали цю проблему О. Терещенко [13], В. Сергійчук [12], Т. Хлиніна [15], розкриваючи негативну роль керівників різного рівня радянського і партійного апарату в усіх регіонах у реалізації українізації на теренах Північно–Кавказького краю. Теж торкається цього питання в розгляді бачення проведення українізації в усіх сферах за межами УСРР монографія “Українізація” 1920–30–х років…” [14], однак вона не виокремлює проблему українізації держапарату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що залишаються не вирішеними на сьогодні питання впливу української громадськості на державний апарат, та допомоги УСРР у справі переведення діловодства на українську мову на теренах Північно–Кавказького краю.

Завданням статті є показати причину, через яку проведення українізації держапарату відбулося пізніше задекларованого 1923 року; проаналізувати усі закони, резолюції, які приймалися на користь переведення державного апарату на українську мову, та роботу комісій, які створювалися заради реалізації задекларованих завдань; розглянути як Москва, місцева влада Північно–Кавказького краю, українське населення цього краю та керівництво УСРР реагувала на проведення політики українізації в сфері діловодства.

На теренах Північно–Кавказького краю українське населення в своїй більшості зберегло свою мову з часів переселення козаків на Кубань. Збереженню рідної мови багато сприяла і пізніше безперервна хвиля переселенців з України. В 1928 р. М. Малишев зазначав, що за останні 70 років на Північний Кавказ переселилося понад 250 тисяч українців, які осіли головним чином на Кубані та в Чорноморії [8, с. 34].

Згідно першого Всеросійського перепису населення 1897 р. проживало на Північному Кавказі 33% українців. Згідно перепису, 47,6% з всього населення в Кубанській області, 36,6% населення – в Ставропільській губернії, 28,1% – в Донській області, а також розселятися почали українці в Терській області – 4,5% населення області [1, с. 173].

Минуло 29 років і згідно Першого всесоюзного перепису населення 1926 р. на території Північно–Кавказького краю українців стало ще більше – 37,15% населення краю. В деяких округах українці за кількістю населення істотно перевищували російське. Найбільш чисельне селянське українське населення виявилося в 4 округах (Таганрозькому, Донецькому, Кубанському та Чорноморському), де серед інших етнічних груп українці за чисельністю займали перше місце. В Донському окрузі в сільських місцевостях українці також виявилися першими. В Сальському окрузі українці переважали за чисельністю в 4 районах, в Армавірському – в 3, на Ставропіллі – в 3, в Майкопському – в 1, в Терському – в 4 [11]. В окремих районах Кубанського округу населення було майже суцільно українським: у Сіверському районі з 66,5 тисяч населення – 42 тисячі були українці, в

Уманському районі з 42 тисяч населення – 35 тисяч, у Павловському з 73 тисяч – 61 тисяча українців та т.п. [8, с. 34].

Ще в грудні 1919 р. на VIII–й Всеросійській конференції РКП(б) була прийнята резолюція "Про радянську владу на Україні", в якій декларувалася довготермінова програма розвитку української мови серед українців материкової України та поза її межами, встановлювалися пріоритети політики українізації широкого профілю. "Негайно ж повинні бути вжиті заходи, щоб в усіх радянських установах була достатня кількість службовців, які володіють українською мовою", – зазначалося в цій резолюції [5, с. 458–459].

Однак ситуація на теренах краю розвивалася в наступні роки не на користь українців: спочатку денікінський терор, потім з березня 1920 р. – прихід більшовиків, які лише через 3 роки згадали про українців. Зокрема, в квітні 1923 р. радянська влада взялася за справу організації та проведення українізації на XII з'їзді партії, де в спеціальній резолюції "З національного питання" рекомендовано було членам партії: "домогтися того, щоб... були видані спеціальні закони, що забезпечують вживання рідної мови в усіх державних органах та в усіх установах..., закони, що переслідують і карають з усією революційною суворістю всіх порушників національних прав і особливо прав національних меншин" [5, с. 716–717].

Спостерігаючи за подальшим розвитком подій, слід наголосити на особливостях краю. В своїх спогадах кубанець М. Корсунь ділився почутою розмовою: "Ти не знаєш Кубанщини… Тут вони всі контрреволюцією дихають", і "Москва ніколи не погодиться з тим, що ми–кубанці жили самостійним вільним життям" [3, с. 43, 45]. Лише для того, щоб населенню "вгодити", улестити його, щоб воно було більш лояльним та контрольованим, вище керівництво Москви в 1925 р. вирішило таки провести задекларовану в 1923 р. українізацію.

За даними Кубанського окружного відділу народної освіти, в 1925 р. україномовного населення тут налічувалося 900 тисяч осіб [12, с. 120]. І факт, що українізація набувала дедалі більш стихійного розвитку на цей час, був безсумнівним, що безперечно занепокоїло більшовиків, і вони, аби не втратити контролю, взяли процес до своїх рук.

У березні 1925 р. відбулася крайова нарада українських секцій при місцевих партійних органах у Краснодарі, яка розглянула переважно питання проведення українізації в сфері преси, але не переведення держапарату на українську мову. Незважаючи на це, були приклади й відкритого заперечення щодо доцільності проведення українізації. Зокрема, прикладом є виступ наркома освіти СРСР А. Луначарського на зібранні працівників місцевої школи Північного Кавказу в Краснодарі в травні 1925 р., котрий переконував, що в майбутньому буде переведено навчання на російську мову [6].

Почалося з 1926 р. проведення нарад з обговоренням питання українізації в усіх сферах без виключень, зокрема й українізації місцевого держапарату, створення комісій для вивчення питання та розробки шляхів для його реалізації, прийняття резолюцій, постанов з питання переведення діловодства на українську мову.

Перший крок до українізації держапарату був зроблений у березні 1926 р., коли було вирішено призначити на посаду завідувача підвідділом агітаційно–пропагандистського відділу нацмен Чорноморського окружного комітету ВКП(б) представника саме української національності [18, арк. 5]. А в листопаді 1926 р. Північно–Кавказьким крайкомом більшовицької партії було ухвалено спеціальну постанову, де серед іншого зазначалося: "Визнати за потрібне скласти комісію для вивчення справи з переведенням діловодства радянського апарату на українську мову. Там, де переважає українське населення, вести роботу серед КСМ, безпартійної молоді та жінок переважно їхньою рідною мовою. Вжити заходів до українізації піонерроботи. Завідувачі хатами–читальнями в станицях, де більшість населення становлять українці, повинні використовувати українську мову" [12, с. 119].

У березні 1927 р. відбулася нарада секретарів українських секцій райкомів, яка ухвалила, що найголовнішим їхнім завданням праці повинна бути культурно–політично–виховна праця серед українського населення українською мовою: 1) підготовка партійців (гуртки при хатах, запровадження навчання української мови в школах рухомих і стаціонарних), 2) вивчення культурно–побутових умов життя українського населення Кубані, 3) створення українського партійного і безпартійного активу, 4) збільшення кількості українських лікпунктів, 5) організація гуртків українознавства, 6)організація курсів перепідготовки хатачів–українців. Однак і ця постанова мало в чому змінила стан справ [12, с. 122].

13 липня 1927 р. президія Кубанського окружного виконавчого комітету ухвалила резолюцію про проведення українізації всього радянського апарату. Але після резолюції почалися дискусії про наявність української мови на Кубані, які на рік навмисно затягнули втілення в життя змісту цієї резолюції. Через рік, 17 липня 1928 р., на нараді комісії Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) і Центральної контрольної комісії (ЦКК) з місцевими партійними та громадськими діячами щодо цього питання вирішили, що "кубанська говірка в науковому відношенні є чисто українською, і навіть в більшій мірі, ніж в УСРР", і ухвалили провести українізацію всього радянського апарату "прискореним темпом" [12, с. 125]. Для реалізації наміченого було створено комісію на чолі з Ємельяновим (завідувач відділом освіти Кубанського округу, росіянин, котрий зовсім не знав української мови), який через десять днів після свого призначення, вже виступав на V–му пленумі Кубанського окрвиконкому, переконуючи, що "після довгих суперечок і балачок ясно одне: українська мова одна, окремої кубанської мови нема…", та що "питанням українізації цікавляться і центральні органи". Ємельянов також був змушений констатувати, що "станради українізуються" [7, с. 3].

16 листопада 1928 р. в Ростові–на–Дону скликано, при крайовому відділі народної освіти, нараду з питань культурних потреб українського населення на Північному Кавказі. На нараді, де були присутні також

делегація Наркомосу УСРР в складі Ю. М. Пилипенка, М. І. Яворського, А. А. Івановського, одноголосно "визнали за необхідне розширити рамки українізації за межі культурно–освітньої роботи та поставити питання про українізацію всього суспільно–політичного життя на територіях з переважаючим українським населенням" [9, с. 1; 8, с. 34]. Також нарада констатувала наявність боротьби проти українізації місцевих партійних організацій і представників влади.

Наприкінці грудня 1928 р. бюро крайового комітету партії в спеціальній резолюції визнає необхідним: 1) українізувати в районах, де переважає українське населення, не тільки школи, а і весь радянський апарат з тим, щоб у сільських і станичних радах діловодство проводилося українською мовою, а в ряді районних виконкомів – і українською, і російською; 2) оголошувати всілякі постанови сільських та станичних рад там, де є українське населення, одночасно двома мовами – українською та російською; 3) вжити заходів, щоб у складі окружного та районного активів робітників певна частина працівників володіла українською мовою; 4) протягом найближчого року українізувати цілу низку рад та судових установ [8, с. 34].

Кінець 1928 року також відзначився усуненням з посади Ємельянова та утворенням кубанського обласного комітету в справах українізації, на чолі якого став професор І. В. Шаля [2, с. 63]. Комітет широко розгорнув українізацію на Кубані, зокрема розробив трьохрічний план українізації для 37 районів Північно–Кавказького краю.

Наприкінці березня 1929 р. пленум комісії крайвиконкому в справах національних меншин, поповнений представниками суду і прокуратури та інших крайових установ, обговорив доповідь оргвідділу виконкому про планову українізацію радянського апарату протягом трьох років в 37 районах краю та підтримав думку про підготовку для цього на спеціальних курсах відповідальних працівників (по 1000 щороку). Пленум комісії прийняв за основу план оргвідділу, але з тим, щоб в українських районах були українізовані не тільки ради та районні виконкоми, а й абсолютно всі установи (суд, міліція, кооперативи і т.п.). Крім того, пленум зажадав, щоб протягом 1929 року було українізовано не 8, а 15 районів, і доручив крайовому суду та прокуратурі негайно взятися за переведення роботи в судах на українську мову.

Керівництво Північно–Кавказького краю, підігруючи плану, наприкінці 1929 року спеціально зазначало, що кількість українців, обраних на Кубані в ради всіх рівнів недостатньо, і наказувало збільшувати їх число [16, арк. 51–51зв]. І слід сказати, що про необхідність першочергового висунення на всі значимі посади в українізованих районах людей, які знають українську мову, говорилося ще в крайовій постанові про суцільну українізацію ряду районів від 1928 року, але на практиці воно часто не виконувалося [17, арк. 4].

Станом на середину 1930 р. жоден із визначених для українізації районів не виконав свого завдання. Станичні ради, які вели діловодство українською мовою, були поодинокими [12, с. 134]. Про це свідчить крайова нарада червня 1930 р. уповноважених зі справ нацмен, де було прийнято резолюцію "З питання про хід робіт з українізації радянського апарату в краї" [15].

19 липня 1931 р. Президія національної ради Північно–Кавказького крайового виконавчого комітету прийняла нову постанову про "суцільну українізацію року 1931" на Північному Кавказі. У 20 районах повинні були бути українізовані апарати всіх станичних, районних, державних, радянських, кооперативних і господарських організацій та установ, крім органів ДПУ та військових. Райвиконкоми зобов'язувались закінчити українізацію в основному до 1 вересня 1931 р. і забезпечити цілковите завершення її до 31 грудня 1931 р. Інші перераховані в постанові 12 районних виконавчих комітетів до 1 січня 1932 р. повинні були українізувати апарати окремих станичних і сільських рад, де переважну більшість складали українці, а також апарати усіх організацій цих станичних і сільських рад, забезпечивши відповідні організації працівників, які володіють українською мовою. Також вони зобов'язувались переглянути свої плани робіт з українізації, щоб закінчити її до 1 жовтня 1931 р. в усіх державних, кооперативних, громадських організаціях та установах і повинні були довести плани українізації до кожної станичної ради, районних організацій, встановити сувору відповідальність і контроль за виконанням цих рішень.

В районах, які були піддані плановій українізації, також велася масштабна робота з розгортання мережі гуртків та курсів вивчення української мови. На початок 1930 року існувало вже 53 такі гуртки. Однак ці існуючі гуртки по вивченню української мови для співробітників не дали позитивних наслідків, тому в станицях і районному секторі повинні були бути організовані 3–місячні курси для всіх співробітників та відповідальних працівників. У триденний термін Крайраднарос мав розробити та розіслати на місця методичні вказівки, програми та порядок організації курсів, забезпечивши останніх викладачами і підручниками. Крайовому відділу праці було доручено прискорити облік фахівців, які працюють у російських районах і забезпечити їх переведення на роботу до українських районів не пізніше 15 серпня 1931 р. [14, с. 270–271]. Ці 3–місячні курси теж не дали результатів, бо проводились в робочий час, що викликало протести керівників установ.

Незважаючи на всі резолюції, постанови на користь українізації всіх сфер життя українців на теренах Північно–Кавказького краю, зокрема й діловодства виконавчих органів влади, з 1930 року, розпочалося поступове згортання українізації. Зокрема, О. Панченко зазначав, що "на початку 1930 року політична ситуація на українському обрію цілком змінилася; повіяло з Москви новою найжахливішою хвилею терору" [10, с. 79]. Розпочаті були в цей час ряд нічних викликів українців. Про це яскраво свідчить у своїх спогадах М. Корсунь: "Коли я приїхав в станицю Кримську (на Кубанщині, біля Новоросійська), то дізнався, що декілька днів тому в одну ніч було заарештовано військами окремого призначення в цій станиці три тисячі "злочинців", що було майже половина населення. Теж саме робилося в великій кількості станиць та осель Північного Кавказу, особливо на Кубанщині, зокрема в західній її частині, найбільшій українській частині та

найбільш заселеній" [3, с. 108]. Найбільше страждали звичайні люди, котрих було обвинувачено лише за те, що вони місцеві жителі, кубанці, українці, а значить для радянської влади – контрреволюціонери: "Пропускаючи на карне місце кожну ніч таку велику кількість людей, слідчі ДПУ фізично не мали можливості розслідувати хто був великий, а хто малий контрреволюціонер, і хто в чім винен був перед совєтською владою" [3, с. 110].

Дивлячись на те, як проходила українізація держапарату не можна не помітити той факт, що національно свідомі українці постійно здійснювали тиск на місцеву владу, вимагали поваги та уваги до їх великого конгломерату, який проживав на теренах Північно–Кавказького краю. І, як зазначає В. Сергійчук, ентузіазм українських патріотів Північного Кавказу, незважаючи на рішення XII з'їзду РКП(б) зустрів відчайдушний супротив місцевих можновладців [12, с. 118]. У кращому випадку з упередженим ставленням до українців була місцева влада, бо враховувала той факт, що в Москві вважали Кубанщину за область найбільш небезпечну в політичному відношенні в цілій російській (московській) совєтській республіці, а кубанських більшовиків за найменш певних [4, с. 119]. Розуміючи, що Москва не зовсім довіряє їх краю, адміністративний апарат Північного Кавказу до українського населення ставився частіше украй негативно. Прикладом такого ставлення було те, що член комуністичної партії, завідувач педтехнікумом в станиці Полтавській протягом року отримав 8 доган і двічі був виключений з партії за ведення роботи українською мовою [12, с. 122].

Отож, частина місцевих працівників вела неправильну лінію, яка йшла проти українізації. Одні одверто виступали проти неї, а другі ставили дане питання на розв'язання учням першого ступня (безграмотним) і вживали інші заходи, цілком непотрібні та недопустимі. І це цілком зрозуміло, якщо взяти до уваги, що росіяни становили більшість у місцевому адміністративному апараті. Це ускладнювало наближення апарату до українського населення. Наприклад, в 1926 р. в районних виконкомах Кубанського округу українці становили 29%, а росіяни – 66% – відношення цілком протилежне справжньому реальному національному складу населення округу; в Краснодарській міськраді українців було 3,3%, а росіян – 84%, тоді як у місті українців – 33%, а росіян – 28% [12, с. 123].

Під час проведення Шевченківських днів у 1929 р. можна побачити як державний апарат реагував на українців. П. Сулятицький докладно розповідає про це: "Не було станиці, не було села, взагалі скільки–небудь залюдненого пункту, де б урочисто не святкувалися ці дні, збираючи на концерти, вистави, реферати, академії сотні та тисячі люду. Не обійшлося, звичайно, без інцидентів. Наприклад, у Павловській, коли при перших звуках "Заповіту" весь зал піднявся, секретар партосередку, голова станичної ради, секретар нарсуду і члени райвиконкому, не скинувши шапок, на вимогу присутніх встати, відповідали: "Вы – украинцы, ну и стойте" [12, с. 138].

Більшовики тішилися тим, що українізація – це тимчасова акція, яка спрямована на виявлена нелояльних до свого режиму, та налаштовування людей на свій радянський лад. Вони смертельно ненавиділи всіх кубанців, бо з Кубанщини почалося повстання проти совєтів, і тому до них ставилися в кращому випадку дуже обережно. Провівши перепис у 1926 р., вище керівництво Москви вирішило дати "згори" зелене світло на переведення діловодства регіону на українську мову задля втихомирення ситуації серед кубанців. Вже інша справа, як резолюції та постанови реалізовувалися.

Коли почався масований рух у бік здійснення українізаційного процесу, почалися розмови серед місцевої влади на різних нарадах щодо українізації держапарату, у відповідь на це українське населення почало з певною надією охочіше звертатися до радянських органів місцевого самоврядування. Якщо вони україномовні – то ніби ближчі та рідніші. На це і був розрахований цей крок, щоб втілення українізації в життя в сфері діловодства ще більше наблизило до населення органи радянської влади [8, с. 34].

Були кроки щодо переймання досвіду успіхів у переведення усієї своєї роботи на українську мову. Зокрема, Північно–Кавказький український науково–дослідний інститут брав участь у реалізації українізації, відрядивши до станиці Полтавської одну зі своїх бригад для вивчення досвіду переведення партійного та радянського апарату на українську мову для пізнішого поширення його в інших українських районах.

Частіше все було зовсім в іншому вигляді: в раді станиці Кореньовській, наприклад, хто й знав українську, не бажали розмовляти з населенням українською мовою, а в станраді Ново–Мишастівської голова виконкому Гелькін зовсім не приймав заяв, писаних українською мовою, і т.д., і т.д. [12, с. 135].

14 грудня 1932 р. ЦК ВКП(б) і РНК СРСР офіційно припинило українізацію в Північно–Кавказькому краї. Й. Сталін та В. Молотов підписали ухвалу, в якій серед іншого говорилося: "негайно перевести на Північному Кавказі діловодство радянських і кооперативних органів "українських" районів з української мови на російську як більш зрозумілу для кубанців" [13, с. 70], про що до речі ще в 1925 р. зазначав нарком освіти СРСР А. Луначарський.

Всі досягнення, та напрацювання опинилися в ізоляції та під забороною, а діячів, котрі підтримували українізацію було усунено та більшість ліквідовано. Пройшла хвиля репресій за "антидержавну національну політику", від якої постраждала також велика кількість українських селян та інтелігенції. Керівники партійних і державних органів Північно–Кавказького краю також були оголошені "ворогами народу". Зокрема, Полтавську партійну організацію згідно постанови від 16 грудня 1932 р. названо було "нездібною боротися за рішення партії та вирішено її розпустити" [13, с. 71].

Досвід проведення українізації в 1923–1932–х рр., зокрема переведення на українську мову роботи працівників органів виконавчої влади, діловодства та всього адміністративного апарату є для нас цінним уроком, вивчення якого потрібно продовжувати й на далі задля розробки в майбутньому комплексного вирішення сучасних проблем та створення нового витка розвитку співробітництва населення і влади заради не повторення помилок. Період українізації 1923–1932–х рр. у Північно–Кавказькому краї є періодом,

який потрібно ґрунтовно аналізувати й далі та на основі всіх зроблених висновків розробити нову концепцію підтримки українського населення на теренах Північного Кавказу. Створивши групу науковців, яка врахує досвід тих років на основі цього дослідження та додасть аналіз сучасних особливостей, можна вирішити давно назріле національне питання українців на Північному Кавказі. Це дослідження буде корисним "завтра", коли припиняться утиски населення в Росії, яке має українські корені, та відновиться розгляд питання співпраці української та російської сторін в проведенні національної політики серед українців Росії.

Список використаних джерел

1. Гозулов А. И. Морфология населения. Опыт изучения строения основных свойств населения Северо–Кавказского края по данным трех народных переписей 1897, 1920, 1926 гг. / А. И. Гозулов. – Ростов–на–Дону: Изд–во Северо–Кавказского стат. управления, 1929. – 442 с.

2. Іванис В. До проблеми Кавказу / В. Іванис. – Видавництво "Українські Вісті", 1960. – 70 с.

3. Корсун М. Гураган XX сторіччя (спогади і думки) / М. Корсун. – Прудентопіль–Парана–Бразилія: Видавництво ОО. Василіян, 1965. – Ч.1. – 142 с.

4. Корсун М. Гураган XX сторіччя (спогади і думки) / М. Корсун. – Прудентопіль–Парана–Бразилія: Видавництво ОО. Василіян, 1965. – Ч.2. – 186 с.

5. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть 1. 1898–1925. Сборник документов. – 7–е изд. – М.: Госполитиздат, 1953. – 952 с.

6. Красное знамя. – Краснодар. – 1926. – 18 сентября.

7. Кубанський Б. До ліквідації міфу про "кубанську мову" // Вісті ВУЦВК. – 1928. – 4 вересня. – №206. – С.3.

8. Малышев М. К проведению украинизации на Сев. Кавказе // Вопросы просвещения. – 1928. – №20. – С.34–35.

9. Нарада з питання культурних потреб українського населення Північного Кавказу // Вісті ВУЦВК. – 1928. – 17 листопада. – №268. – С.1.

10. Панченко О. Розгром українського відродження на Кубані / О. Панченко. – Лос–Анджелес: [б. в.], 1979. – 98 с.

11. Поселенные итоги переписи 1926 года по Северо–Кавказскому краю. – Ростов–на–Дону, 1929. – 468 с.

12. Сергійчук В. І. "Українізація Росії". Політичне ошуканство українців російською більшовицькою владою в 1923–1932 роках / В. І. Сергійчук. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 336 с.

13. Терещенко О. Українське відродження на півдні Росії / О. Терещенко // Схід. – 1998. – №6. – С.68–73.

14. "Українізація" 1920–30–х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / За ред. В. А. Смолія. – К.: Інститут історії України ПАН України, 2003. – 392 с.

15. Хлынина Т. П. Украинизация Северо–Кавказского края: замыслы и воплощение // Кубань–Украина. Вопросы историко–культурного взаимодействия. – Краснодар, 2006. – Вып.1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://kuban–ukraine.org/ru/hlinina.html

16. Центр документации новейшей истории Ростовской области. – Ф.7. – Оп.1. – Д.938.

17. Там же. – Д.711.

18. Центр хранения документации по новейшей истории Краснодарского края. – Ф.9. – Оп.1. – Д.734.

References

1. Gozulov A. I. Morfologiya naseleniya. Opyt izucheniya stroyeniya osnovnykh svoystv naseleniya Severo–Kavkazskogo kraya po dannym narodnykh perepisey 1897, 1920, 1926 gg. / A. I. Gozulov. – Rostov–na–Donu: Izd–vo Severo–Kavkazskogo stat. upravleniya, 1929. – 442 s.

2. Ivanys V. Do problemy Kavkazu / V. Ivanys. – Vydavnytstvo "Ukrayins'ki Visti", 1960. – 70 s.

3. Korsun M. Guragan XX storichchya (spohady i dumky) / M. Korsun. – Prudentopil'–Parana–Braziliya: Vydavnytstvo OO. Vasyliyan, 1965. – Ch.1. – 142 s.

4. Korsun M. Gurahan XX storichchya (spohady i dumky) / M. Korsun. – Prudentopil'–Parana–Braziliya: Vydavnytstvo OO. Vasyliyan, 1965. – Ch.2. – 186 s.

5. KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh syezdov, konferentsiy i plenumov TsK. Chast' 1. 1898–1925. Sbornik dokumentov. – 7–e izd. – M.: Gospolitizdat, 1953. – 952 s.

6. Krasnoye znamya. – Krasnodar. – 1926. – 18 sentyabrya.

7. Kubans'kyi B. Do likvidatsiyi mifu pro "kubans'ku movu" // Visti VUTsVK. – 1928. – 4 sentyabrya. – №206. – S.3.

8. Malyshev M. K provedeniyu ukrainizatsii na Sev. Kavkaze // Voprosy prosvescheniya. – 1928. – №20. – S.34–35.

9. Narada z pytannya kul'turnykh potreb ukrayins'koho naselennya Pivnichnoho Kavkazu // Visti VUTsVK. – 1928. – 17 noyabrya. – №268. – S.1.

10. Panchenko O. Rozhrom ukrayins'koho vidrodzhennya na Kubani / O. Panchenko. – Los–Andzheles: [b. v.], 1979. – 98 s.

11. Poselennye itogi perepisi 1926 goda po Severo–Kavkazskomu krayu. – Rostov–na–Donu, 1929. – 468 s.

12. Serhiychuk V. Pivnichnyi Kavkaz: ukrayins'ki aspekty zaselennya, rozvytku hospodarstva ta natsional'noyi samosvidomosti / [holovn. red. H. Skrypnuk]. – K.: IMFE im. M. T. Ryl'skoho NAN Ukrayiny, 2014. – 294 s.

13. Tereschenko O. Ukrayins'ke vidrodzhennya na pivdni Rosiyi / O. Tereschenko // Skhid. – 1998. – №6. – S.68–73.

14. "Ukrayinizatsiya" 1920–30–kh rokiv: peredumovy, zdobutky, uroky. Kolektyvna monografiya / Za red. V. A. Smoliya. – K.: Instytut istoriyi Ukrayiny PAN Ukrayiny, 2003. – 392 s.

15. Khlynina T. P. Ukrainizatsiya Severo–Kavkazskogo kraya: zamysly i voploscheniye // Kuban' – Ukraina. Voprosy istoriko–kul'turnogo vzaimodeystviya. – Krasnodar, 2006. – Vyp.1. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: http://kuban–ukraine.org/ru/hlinina.html

16. Tsentr dokumentatsii noveyshey istorii Rostovskoy oblasti. – F.7. – Op.1. – D.938.

17. Tam zhe. – D.711.

18. Tsentr khraneniya dokumentatsii po noveyshey istorii Krasnodarskogo kraya. – F.9. – Op.1. – D.734.

Gotkova J. S., *postgraduate of Kyiv National Taras Shevchenko University (Ukraine, Kyiv), juliagotkova@ukr.net*

Ukrainianization state–administrative apparatus in the North Caucasus region (1923–1932 years)

The article outlines the implementation of the Ukrainization of the state–administrative apparatus in the territory of the North Caucasus region on the chronological order. The laws and the resolutions that were adopted in favor of the transfer of the state apparatus to the Ukrainian language, meetings and commissions which were created for realization of the declared objectives were analyzed. The reasons of the later Ukrainization of the state–administrative apparatus were explained. We consider the mood of the Soviet party apparatus towards the Ukrainian people of the North Caucasus region and the evolution of its actions of the issue considering the Ukrainianization state apparatus. Particular attention is paid to the comprehension how Moscow and the local authorities of the North Caucasus region considered the Ukrainian people and also how the government of the USSR reacted to the Ukrainization policy in the field of management in the region. Results of the study made possible to conclude that the Moscow government set itself in 1923–1932 years on the fate of the Ukrainian population on the territory of the North Caucasus region.

Keywords: *ukrainization, Ukrainian population, apparatus, North Caucasus region, Ukrainian SSR, Moscow.*

Готкова Ю. С., *аспирантка, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), juliagotkova@ukr.net*

Украинизация государственно–административного аппарата в Северо–Кавказском крае (1923–1932 гг.)

Обозначено реализацию украинизации государственно–административного аппарата на территории Северо–Кавказского края в хронологической последовательности. Проанализированы законы, резолюции, которые принимались в пользу перевода государственного аппарата на украинский язык. Сказано в работе также про совещания и комиссии, которые создавались ради реализации задекларированных задач. Показано причину, по которой проведение украинизации госаппарата произошло позже. Рассмотрены настрой советского партийного аппарата в отношении украинского населения Северо–Кавказского края и эволюцию его действий в вопросе украинизации госаппарата. Особое внимание в статье уделено уяснению как Москва, местные власти Северо–Кавказского края рассматривали украинское население этого края, и как руководство УССР реагировало на проведение политики украинизации в сфере делопроизводства в этом регионе. Результаты исследования позволили сделать вывод о задачах, которые ставило перед собой высшее руководство Москвы в 1923–1932–х годах касательно судьбы украинского населения на территории Северо–Кавказского края.

Ключевые слова: *украинизация, украинское население, аппарат, Северо–Кавказский край, УССР, Москва.*

* * *

УДК930.32:930.631

Башлик Д. О.
аспірант, Дипломатична Академія України
при Міністерстві закордонних справ України
(Україна, Київ), ascold@ukr.net

ЛІКВІДАЦІЯ КУРКУЛЬСТВА В УКРАЇНІ ЯК КЛАСУ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Розглянуто проблеми куркульства як класу в Україні: причини, які передували розкуркуленню та наслідки даної політичної репресії для українського села.

Ключові слова: *колективізація, куркуль, розкуркулення, голодомор, політичні репресії, націоналізація.*

Рішення радянської влади провести колективізацію, що потягнуло за собою розкуркулення селянина та ліквідацію куркульства як класу залишило в історії України темну пляму. Мільйони загублених життів, спустошені села та обіднілий люд – наслідки такого рішення. І не дивлячись на те, що пройшло вже багато років з тих страшних часів, факт ліквідації куркульства в України , на мою власну думку, залишається актуальним і до нині.

Причини та наслідки ліквідації куркульства як класу досліджувалися та продовжують досліджуватися багатьма вченими та істориками. Даній проблематиці – розкуркуленню селянства в Україні – присвятили свої праці відомі українські науковці. Серед них С.В. Кульчицький, який у науковому виданні "Голод 1931–1933 років в Україні: причини та наслідки" відтворив штучне розпалювання більшовиками класової боротьби в українському селі, цілеспрямованість підриву продуктивних сил сільського господарства в країні.

Науковці В.Ю. Васильєв та Л. Віола у книзі "Колективізація і селянський опір на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.)" одні з перших науковців, які детально проаналізували перебіг селянського опору політиці розкуркулення одноосібних господарств в Україні, зокрема на Поділлі, констатували його масштабність та різноманітність за формами, вказали на механізми руйнації українського села в 1929–1930 рр.

Важливе значення на сьогодні має науково–документальне видання Служби Безпеки України – "Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ–НКВД". У вказаній праці представлені документи радянських органів державної безпеки – Державного політичного управління та Народного комісаріату внутрішніх справ. Документи розповідають про здійснення органами держбезпеки масових політичних репресій в Україні, в тому числі в ході розкуркулення селянства. Йдеться і про масштабність "операції" з розкуркулення і опір селянства підрозділам ГПУ[3].

На регіональному рівні заслуговує передусім на увагу книга І.В. Рибака та А.Ю. Матвєєва "Трагічний перелом. Колективізація і розкуркулення на Поділлі та Південно–Східній Волині". У науковій праці подільські дослідники дійшли висновку, що саме колективізація та розкуркулення призвели до руйнації традиційної селянської громади, інших інституцій сільської автономії, а на їхнє місце прийшла примусова структура аграрного виробництва – колгоспна визискувальна система. Автори видання акцентують увагу й на тому, що масовий державний терор проти селянства сталінщина розв'язала не за активний спротив, а за переконання, за відмову скоритися тоталітарному режиму [4].

Метою даного дослідження є вивчення причин та наслідків ліквідації куркульства як класу в Україні. Об'єктом дослідження виступає селянин як представник свого класу. Предметом дослідження є механізм розкуркулювання селянина. Основним завданням даного дослідження є виявлення основних причин початку розкуркулення в Україні та формування висновків по даній проблемі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що на основі докладного аналізу вітчизняної історіографії й введення до наукового обігу нових архівних матеріалів комплексно охарактеризовано засоби, задіяні радянською владою, з метою соціально–економічного знищення заможного українського селянства, яке виступало потужною перепоною планам партійно–радянського керівництва країни щодо підкорення життєдіяльності селянства інтересам держави.

Комплексно охарактеризовано механізм "розкуркулення" селянських господарств. Автором встановлено, що найбільше від репресій радянської влади постраждали заможні селяни.

Доведено, що державні заходи, пов'язані із соціально–економічним та суспільно–політичним знищенням заможного українського селянства та супутні їм самопливні процеси, призвели до вилучення з села найбільш дієздатного, підприємливого та працелюбного населення.

Історія нашої країни містить багато ганебних факторів, які мали колосальний негативний вплив на українського селянина. Одним із таких факторів було розкуркулення – іншими словами, ще один вид політичної репресії, що використовувала радянська влада проти селянина в 1917–1930 роках минулого століття.

Розпочалася масова акція "ліквідація куркуля як класу" в січні 1930р., згідно з постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня "Про темп колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву": більшовицька тоталітарна держава, прийнявши дану постанову, перейшла від політики обмеження куркуля до політики його фізичного знищення.

Причини такої жорсткої політики влади дуже прості. Сільське господарство у всі часи було джерелом продовольства для країни. Крім такої важливої функції, воно могло допомогти у фінансуванні процесу індустріалізації. Складніше впоратися з величезною кількістю дрібних незалежних сільськогосподарських підприємств. Набагато простіше керувати кількома великими. Тому в країні почалася колективізація. Заявлена мета цього заходу – провести соціалістичні перетворення в селі. Для її успішного впровадження були встановлені навіть конкретні терміни. Максимальний термін її проведення – 5 років (для